

Tenebre medievale

Alexandru ORAVIȚAN

După excelențele volume de explorare a imaginii culturale *Periplu prin malefic. Un eseu lucrat pe surse și Excerpte veninoase și onirice. Eseau despre doi frați*, tandemul auctorial Dana Percec – Dan Negrescu propune, pe un glas unitar și consonant, varianta de manual de istorie culturală a celor explorate anterior, într-un demers întins pe două volume. *Quinta medievală*¹ este un demers impresionant atât prin amplitudine, cât și prin erudiția și acribia demonstrate în fiecare pagină de către cei doi profesori universitari.

Cititorului îi e lansată invitația de a descoperi, în priză directă, cele mai tenebroase aspecte ale imaginii medievale chiar din titlu: jocul de cărți, practicat încă din cele mai îndepărtate vremuri, conține prin definiție două fețe – una ludic-joculară, ce-

laltă ancorată în misterele cartomanției, ale artei divinației cu reguli precise, tănuite, ba chiar interzise. Realitățile acestor vremuri, care astăzi provoacă fie zâmbete pe sub mustață, fie fiori pe șira spinării, au fost tributare unor fenomene luate ca atare de marea masă a populației. Acestea, însă, au dat naștere și unor obsesii adânc înră-

dăcinate cale de secole, surprinse în cele cinci teme ale *Quintei medievale*: vrăjitoria, tortura și monștrii, otrăvurile, visele și minciuna. Acestea dau măsura unei mentalități aparent cu mult diferite față de cea contemporană, însă, printr-o privire atentă, răbdătoare și metodică, autorii iscodesc fațete ale profanului care acompaniază etern însăși natura umană.

Cu adevărat meritorii sunt cei doi piloni pe care e construită întreaga structură de rezistență a volumelor: mai întâi, demersul de contextualizare, un magistral exercițiu de istorie culturală, derulat prin apel la surse și făcând uz de un cert talent narativ; mai apoi, spațiul amplu acordat unor texte de epocă – traduceri inedite din latină în română ale unor tratate medievale despre profesiunile vrăjitorilor și ale vrăjitoarelor, funcția închiziției, torturi, monștri, otrăvuri, vise, minciuni etc. Astfel, cei doi autori amplifică voci ale evului de mijloc și recompun harta imaginii unor timpuri care și-au făcut vizibilă umbra în vremea Renașterii și dincolo de ea. Propunerea făcută de Dana Percec și Dan Negrescu este, fundamental, cea de redescoperire a peisajului mental al Evului Mediu tocmai în punctele sale nevalgice, unele aproape insurmontabile pentru conștiința contemporană. Iar ce abordare mai nimerită decât înlesnirea contactului cu produsele epocii respective, îmbrăcate în haina analitică contemporană, menită să decodifice și să potențeze lectura unor texte altfel greu comprehensibile celor mai puțini inițiați în tainele medievalismului?

De pildă, incursiunea în lumea vrăjitoriei se concretizează mai cu seamă prin decorticarea mecanismelor de reprimare ale acestei practici, care trădează și o lungă trecere sub tăcere a temei de către păturile superioare ale societății. Condamnarea vrăjitoriei devine preocupare societală tocmai din momentul în care aceasta e asumată de către Biserică. Astfel, declanșarea reprimării devine, paradoxal, nașterea vrăjitoriei ca instanță prezentă în mentalul colectiv – o perspectivă propusă de Ioan Petru Culianu, pe care cei doi autori o îmbrățișează și o avansează prin prisma documentelor vremii. Concret, vânatoarea de vrăjitoare începe odată cu bula Papei Inocențiu al VIII-lea, în 1484, urmată, în 1486, de apariția *Ciocanului vrăjitoarelor*: o adevărată metodologie de aplicare a mecanismului de reprimare, care „a ajuns, în anii ei de maximă glorie, în secolul al XVII-lea, aproape la fel de citată ca Biblia”, și care „oferă, în pagini de proză *horror*, o incursiune în universul medieval european, cu luminile și, mai ales, umbrele sale.”

Jakob Sprenger și Heinrich Kramer (Henric Institoris), desemnați prin bula papală drept „cercetători ai stricăciunii eretice” care a dus la schilodirea sau uciderea unor nou-născuți de către moașe-„vrăjitoare” și la o presupusă scădere a natalității, scriu pagini care, chiar și în traducere, stârnesc revoltă, dezgust și evocă o practică diabolică prin însăși caracterul ei metodic, căci „suprema erezie e să nu crezi în erezie”. Printr-o succesiune de întrebări și răspunsuri, *Ciocanul vrăjitoarelor* propune nu doar metode de depistare a vrăjitoarelor, ci și postulează întregul procedeu al interogatoriului, având în cele mai multe cazuri sentința predeterminată: tortura și arderea pe rug. Întregul eșafodaj metodologic are la bază o credință rece, care a produs, conform autorilor, aproximativ o sută de mii de victime: „femeia e rea prin natura ei, de vreme ce repede se îndoiește întru Credință, dar și mai repede o neagă, fapt care reprezintă temelia vrăjitoriei.”

Nu mai puțin înfiorătoare sunt paginile despre tortură și complexe mecanisme prin care aceasta e implementată, din rațiuni dintre cele mai diverse. Descendența măsurilor punitive ale Evului Mediu este identificată de autori în negura timpului, în Codul lui Hammurabi și binecunoscuta aplicare a *lex talionis*, în Codul Tang din China, care încearcă inclusiv o justificare filosofică a necesității aplicării pedepsei, sau în Codul Mozaic și al său turn de cenușă, în care condamnatul se sufoca încet într-o încăpere plină de cenușă. Textul-suport în explorarea acestei zone punitive a imaginii medievale este *Tratatul despre schingiuri, precum și despre indicii și tortură*, semnat de Guido de Suzzara Mantuanul, op apreciat de către un anume Ludovicus Bologninus drept „foarte util și de zilnică folosință”. Surprinzătoare sunt, la Guido, utilizarea unor abordări derivate din dreptul roman și încercarea de situare a interogatoriului și a torturii într-o logică juridică și psihologică, îmbrăcate într-un fariseism pronunțat:

„Dacă însă mărturia se face chiar în timpul schinguirilor, sau de teama inspirată de aceasta, atunci nu se mai zăbovește și nici nu trebuie să fie luate în seamă cele legate de cercetarea relelor săvârșite. Căci o anume situație prin ceea ce este mai fragilă devine și periculoasă, astfel încât de cele mai multe ori atunci își află locul și adevărul; iar judecătorul îl face pe răufăcător să se întoarcă la el și îl va întreba dacă vrea să persevereze întru mărturia sa, sau să retracteze, sau să afirme contrariul; iar dacă va persevera, atunci mărturia sa va fi validă, altele nu; iar cel care va spune altfel, nu va fi tratat la fel.”

Primul volum al *Quintei medievale* se încheie cu o perspectivă asupra unor texte privind monștrii din imaginii colective al evului de mijloc (mai cu

seamă *Istoria monștrilor* a lui Ulisse Aldrovandi), din care se desprinde convingător „ideea că urâtul, monstruosul, deviantul, bizarul, grotescul, neliniștitorul, abominabilul, revoltătorul sunt, ca percepție, rezultatul unei combinații între superstiție, prejudecată, estetică, filosofie morală.”

Plecând de la motto-ul „Se spune că moartea și somnul sunt frați”, al doilea tom semnat de Percec și Negrescu se oprește asupra otrăvurilor, viselor și minciunilor. Într-o tonalitate sensibil diferită de cea din primul volum, însă pe același calapod metodologic, autorii mizează pe abordarea interdisciplinară a acestor noi direcții în periplul lor prin tenebrele medievale. În cazul veninurilor și otrăvurilor, primează joncțiunea dintre botanică, farmacologie, toxicologie și literatură, căci „ele au fost o sursă nesfârșită de inspirație pentru imaginația populară, pentru mitologie și, în veacuri mai noi, pentru romane polițiste”. Demnă de semnalat e secțiunea *Hortus conclusus*, în care se realizează o sublimă trecere în revistă a simbolismului grădinii și a felului în care horticultura a luat naștere prin identificarea grădinii drept spațiu eminent feminin. Ancora bibliografică a acestei secțiuni este *Tratatul despre veninuri dat la lumină de magistrul Pietro d'Abano*, o realizare semnificativă traductologic tocmai prin transpunerea riguroasă a taxonomiei otrăvurilor în limba română, precum și elaborarea unui aparat explicativ pentru terminologia de la baza tratatului lui d'Abano.

În privința fratelui morții venite pe calea otrăvirii, secțiunea despre vise propune un model mobil de situare a imaginii onirice într-o linie teoretizantă, bifând considerațiile lui Freud și Jung, însă cu aplecare și spre zonele mai îndepărtate, ale babilonienilor și hindușilor, de pildă, sau în cea a „tălmăcirilor tradiționale” din cultura românească. Reperce bibliografice recomandate sunt *Oneirocritica* lui Artemidorus, probabil manualul cel mai influent de interpretare a viselor din întreaga cultură occidentală, și *Tratatul despre vise* al lui Dionysius Lazarus, care mizează pe palparea graniței fine dintre vis și nebunie și pe caracterul indisolubil al visului în marea căldare a naturii umane.

Dacă în tratatul despre veninuri al lui d'Abano impresiona caracterul exhaustiv al listei otrăvurilor cunoscute în epocă, în cazul lui Lazarus intrigă atenția dedicată pietrelor și virtuților lor esoterice: „coralul și opalul împiedică visele rele; onixul dă coșmaruri; rășina lui Amon facilitează visele premonitorii; cristalul prins la gât face ca visele pe care le avem să nu ne sperie.”

„Fragilitatea și volatilitatea graniței dintre rațional și irațional, credință și superstiție, știință și magie, pasiune și oroare”, probată în aproape fiecare pagină a *Quintei medievale* își află punctul culminant în secțiunea dedicată minciunii și a *Tratatului despre minciuni prezente în cele sacre, în cele juridice, în etice, în politice, în cele istorice* al unui autor uitat, Conrad Balthasar Zahn, care, la rândul lui, propune o veritabilă clasificare a minciunilor: încă o provocare depășită cu succes de Dan Negrescu în traducerea fragmentelor despre minciunile prietenilor, minciunile sorții, minciunile științelor, minciunile din domeniul juridic, minciunile istoricilor, minciunile poezilor ș.a.

Melanj între rigoarea academică și verva popularizării, *Quinta medievală* semnată de Dana Percec și Dan Negrescu este mai mult decât un manual. Cele două volume întrupează o inițiere în cotloanele tenebroase ale imaginii medievale și un reper în rândul demersurilor de istorie culturală derulate în România.

¹ Editura Universității de Vest din Timișoara, 2021, 372 + 260 p.

